

УДК 321.01(477)

**М. І. Гурик , кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії та політології
Тернопільського національного
економічного університету**

Шляхи та умови подолання тоталітарної спадщини в історичній пам'яті українського народу .

Якщо людина живе в оточенні тоталітарної пропаганди
і не помічає її, значить пропаганда досягнула своєї мети.
Вацлав Гавел

Анотація. В даних тезах проаналізовано суть та основні напрями державної політики пам'яті, спрямованої на подолання тоталітарного минулого та формування україноцентристської моделі історичної пам'яті.

Проблема збереження і відтворення історичної пам'яті постає особливо гостро в посттоталітарних суспільствах, які перенесли колективну історичну травму, перебуваючи в стані колоніальної залежності. Подолання постколоніального синдрому є особливо актуальним і для українського суспільства. Українці прагнуть осягнути свій історичний досвід, створити об'єктивний історичний наратив, що є необхідною умовою формування модерної ідентичності.

Трагедії, які переніс український народ у минулому столітті під час перебування України в складі кривавої «тюрми народів» СРСР, спричинили появу негативних явищ у структурі історичної пам'яті: історичної травми, історичної амнезії, квазіісторичної пам'яті, фобій, історичних міфологем, відчуття історичної кривди та безвиході і, як наслідок – історичної шизофренії, що виявляється в існуванні суперечливих моделей історичної пам'яті. Як зазначає дослідник Ю. Римаренко, – підміна пам'яті – це чи не найбільший злочин тоталітарного режиму[5, с. 105].

Аналіз тоталітарного суспільства дає підставу стверджувати, що важлива частина пам'яттєвих смислів, які сприяють формуванню нації і національної держави, витісняється у сферу забороненого, тобто у сферу замовчування і перекручування історичних фактів. Як наслідок, кожне залежне суспільство, і українське зокрема, зіштовхнулось із негативним явищем колективної травми, яка, на думку Л. Нагорної «залишає на колії історії сліди незбагненого. На історичній колії часового порядку вона викарбовує розломи й розриви»[4, с. 128].

Вплив історичних травм згубно відобразився на історичній свідомості українців, що спричинило абвівалентність історичної пам'яті та появу декількох моделей ідентичності. Зокрема, В. Артюх виокремлює три типи історичної пам'яті в сучасній Україні: українську, російську та радянську [1]. Варто зазначити, що між цими моделями пам'яті існують нездоланні розбіжності, проте, російська і радянська моделі є близькими за своїми сутнісними рисами. Формування української моделі пам'яті ускладнюється розмитістю національної ідентичності та руйнуванням досвіду передачі пам'яті поколінь як на колективному, так і на індивідуальному рівні. Процес творення нових пам'яттєвих смислів в умовах перехідного суспільства є необхідною умовою подолання дуалізму історичної пам'яті українців та їх примирення. У цьому сенсі державна політика пам'яті має бути зорієнтована на руйнацію тоталітарних установок та стереотипів, формування об'єднавчої системи цінностей. За визначенням А. Киридон, посттоталітарна пам'ять базується на актуалізації «репресованої пам'яті», «пригадування» забутих імен, подій і дат, «реабілітація пам'яті» [3, с. 112]. Цілеспрямована державна політика пам'яті здатна сприяти реінтерпретації історичних подій і їх репрезентації у нових культурних формах: монументах, меморіалах, ландшафтах, музеях, архівах, кіно, різних жанрах усних історій та біографічних конструкціях.

Загальнодержавна політика пам'яті у посттоталітарному суспільстві має здійснюватись за допомогою цілеспрямованих дій, послідовних меморативних практик. Особливу активну позицію у сфері історичної пам'яті і політики пам'яті в сучасній Україні відстоює Український інститут національної пам'яті як центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу. Потрібно зазначити, що основними завданнями УІНП є подолання тоталітарного минулого (десовєтизація), відкриття та популяризація української історії, фіксація в національній пам'яті новітніх подій – Майдану та війни з Росією. За відносно короткий час науковцями Інституту було реалізовано ряд важливих проектів, що спрямовані на прощання українців з комуністичним минулим та конструюванням нового проукраїнського світобачення в контексті європейської історії. Зокрема, УІНП спільно з громадськістю підготували основні тези 4 законів про декомунізацію, які були прийняті 9 квітня 2015 р. Верховною Радою України, – про заборону пропаганди комуністичного та нацистського режимів, щодо відкриття архівів КГБ, вшанування борців на волю України у ХХ ст., увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Реалізація цих законів включає важливі напрямки, що охоплюють: відкриття радянських архівів

спецслужб, оцінка російської агресії в 1917–1920-рр. і визнання правонаступності державницької традиції в Україні, усунення радянських кліше із пам'яті про Другу світову війну, засудження тоталітарних режимів і заборона їх пропаганди.

Згідно з твердженням історика та голови УІНП В. Вятровича, основними складовими політики національної пам'яті є створення концепції підручкової історії України, «місць пам'яті» (пам'ятників, музеїв, заповідників, меморіалів та топонімики), розробка календаря історичних дат.

Власне, в рамках реалізації декомунізаційного пакета законів, було встановлено календар пам'ятних дат, спрямованих на вшанування жертв тоталітарних режимів і примирення суспільства. Зокрема, 8 травня проголошено Днем пам'яті та примирення, 18 травня – День боротьби за права кримськотатарського народу, 3 неділя травня – День пам'яті жертв політичних репресій, 23 серпня – Європейський день пам'яті жертв комуністичного та нацистського тоталітарних режимів, 4 неділя листопада – День пам'яті жертв Голодомору. Ці дати мають об'єднати суспільство навколо спільних трагедій з метою їх неповторення в майбутньому.

Переосмислення Другої світової війни та запровадження нових комеморативних практик стало одним із найбільших здобутків модерної політики пам'яті. Мова йде про відзначення 8 травня як Дня пам'яті і примирення, про відмову від радянської патетики. Зокрема, в рамках національного діалогу та з метою формування спільного бачення подій Другої світової війни в контексті загальносвітової та європейської історії в Україні було започатковане відзначення Дня пам'яті і примирення 8 травня 2015 р. З цього приводу у Верховній Раді України відбулося урочисте засідання з нагоди 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Європі та завершення Другої світової війни. Ця подія вперше з часів відновлення незалежності України стала символом єднання українців та показала спадкоємний зв'язок між усіма поколіннями борців за волю нашої держави. В рамках декомунізації в Україні відбулись такі вагомні кроки, як перейменування 51 493 вулиць та 987 міст і сіл, які були названі на честь комуністичних діячів, демонтовано 1320 "ленінів" та ще 1069 тоталітарних ідолів. Зміна назв вулиць у руслі модерної комеморативної практики забезпечує, по-перше, зв'язок між поколіннями українців, а по-друге, дає змогу послідовно сформувати україноцентричну модель історичної пам'яті, очищену від імперської та, особливо, радянської історичної спадщини.

Наявність героїчного минулого, яке солідарно визнається та усвідомлюється членами однієї спільноти, є основою її усталеності та ідентичності. Сьогодні формується національний Пантеон героїв, які

визнаються в усіх регіонах нашої держави, що є важливим для становлення етно – політичної нації зі спільною історичною пам'яттю. Такі постаті, як Сергій Нігоян, Михайло Жизневські, Роман Сенник, Юрій Вербицький та інші, які загинули на Майдані, тисячі патріотів, що поклали своє життя за незалежність України на Сході, стали загальнонаціональними героями, «чий голос», за твердженням А. Міцкевича, «слухати треба».

Таким чином, досвід модерного націєтворення свідчить про те, що реалізація державної політики пам'яті, спрямованої на очищення історичного минулого від тоталітарної спадщини є важливим етапом подолання абівалентності історичної пам'яті українців та кризових явищ у національній ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Артюх В. Зміст поняття історична пам'ять на тлі українських реалій [Електронний ресурс] / В'ячеслав Артюх. – Режим доступу: soippo.narod.ru/documents/konf./artuh
2. Вятрович В. Декомунізація і академічна дискусія пам'яті [Електронний ресурс] / В. Вятрович. – Режим доступу : <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/dekomunizatsiya-i-kademychna-dyskusiya>
3. Киридон А. Концепт “історична пам'ять”: варіативність дефініювання / Алла Киридон // Україна – Європа – Світ. – Вип. 3: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвць. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 112–116.
4. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. – К., ПІЕНДім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
5. Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи / Ю. І. Римаренко. – К. : Юрінком, 1995. – 272 с.